

УДК 316

М. Соболевська, канд. соціол. наук, доц., докторант
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

СПЕЦИФІКА ДИСЦИПЛІНАРНОГО СТАТУСУ СОЦІОЛОГІЇ ЯК ГУМАНІТАРНОЇ НАУКИ

У статті здійснюється спроба окреслення специфіки дисциплінарного статусу соціології як гуманітарної науки. Через застосування епістемологічного підходу пропонується аналіз дискурсивних практик, що сформувалися в соціології навколо питання про умови можливості соціального порядку. Спираючись на концепцію епістемі М.Фуко, визначається місце соціології в системі наукового знання та її специфіка як гуманітарної науки. Екскурс до історії трансформації класичної наукової епістемі та зародження нових пізнавальних практик соціального теоретизування здійснюється через аналіз класичних теорій суспільного порядку та способів його аналізу, представлених в працях Т.Гобса та Ш.Монтескє. Також визначаються специфічні характеристики сучасної епістемі через привнесення до сфери пізнання антропологічного та історичного виміру, що відкривають особливе поле пізнання для гуманітарних наук. Гуманітарні науки постають як науки-двійники, що дублюють емпіричне знання, вивчаючи те, як людина, що живе, працює та розмовляє, уявляє собі ці процеси. Розкриття з цих позицій особливостей гуманітарного пізнання дозволяє пояснити специфіку дисциплінарного статусу соціології як гуманітарної науки та визначити її місце в системі наукового знання.

Ключові слова: дисциплінарний статус, гуманітарне знання, епістемологічний підхід, дискурсивні практики, соціальний порядок.

В статье осуществляется попытка определения специфики дисциплинарного статуса социологии как гуманитарной науки. Применяя эпистемологический подход, предлагается анализ дискурсивных практик, сформировавшихся в социологии вокруг вопроса об условиях возможности социального порядка. Опираясь на концепцию эпистемы М. Фуко, определяются место социологии в системе научного знания и его специфика как гуманитарной науки. Экскурс в историю трансформации классической научной эпистемы и зарождения новых познавательных практик социального теоретизирования осуществляется через анализ классических теорий общественного порядка и способов его анализа, представленных в трудах Т. Гоббса и Ш. Монтескье. Также определяются специфические характеристики современной эпистемы через привнесение в сферу познания антропологического и исторического измерения, открывающие особое поле познания для гуманитарных наук. Гуманитарные науки предстают как науки-двойники, дублирующие эмпирическое знание, изучая то, как человек, живет, трудится и говорит, представляет себе эти процессы. Раскрытие с этих позиций особенностей гуманитарного познания позволяет объяснить специфику дисциплинарного статуса социологии как гуманитарной науки и определить ее место в системе научного знания.

Ключевые слова: дисциплинарный статус, гуманитарное знание, эпистемологический подход, дискурсивные практики, социальный порядок.

The article attempts to outline specific features of the disciplinary status of sociology as a humanitarian science. By applying epistemological approach the article analyzes discursive practices that have developed in sociology with regards to the issue of the conditions of possibility of social order. On the basis of Foucault's concept of episteme the place of sociology in the system of scientific knowledge and its specificity as a humanitarian science is defined. A short historical overview of transformation of the classical scientific episteme and of the emergence of new cognitive practices of social theorizing is carried out by means of analysis of the classical theories of social order and methods of its analysis as represented by the works of Hobbes and Montesquieu. Specific features of the contemporary episteme are defined by bringing anthropological and historical dimensions into the sphere of knowledge, which constitute a specific field of knowledge for the humanities. The humanities are presented as twin sciences that duplicate empirical knowledge by studying how a person, who lives, works, and talks, imagines the processes. Elucidation of the humanitarian knowledge from such a viewpoint allows us to explain specific features of the disciplinary status of sociology as a discipline of the humanities and to define its place in the system of scientific knowledge.

Keywords: disciplinary status, humanitarian knowledge, epistemological approach, discursive practices, social order.

Актуальність дослідження. Проблема дисциплінарного статусу соціології в системі наукового знання, її інтелектуальна ідентифікація, яка здавалося б повинна була б бути визначеною ще на початку виникнення та заснування цієї науки, тим не менш, залишається актуальною і дискусійною ще й сьогодні. Питання на кшталт – "чи наука соціологія?" і "якою вона повинна бути?" (щодо критеріїв та зразків) – постійно підіймаються в сердовищі теоретиків від соціології [Коллінз, 2002: с. 245–280; Тарасенко, 2004: с. 5–23; Смелзер, 2003; Судаков, 2008: с. 3–7]. І хоча такі питання меншою мірою турбують емпірично орієнтовану спільноту, все ж, не можна не погодитись, що без відповідного чіткого визначення цього самого дисциплінарного статусу соціології, не можливе адекватне розуміння і сприйняття будь-якої (прикладної чи теоретичної) діяльності в межах цієї науки.

Потреба у визначенні дисциплінарного статусу, ідентифікації соціології викликана не лише тими онтологічними змінами та зрушеннями, що відбуваються в світі, та необхідністю постійного співвіднесення можливостей соціології як науки із запитами суспільних реалій. Ця потреба також формується розвитком самої науки, в надрах якої, за словами

Тарасенка В.І. "накопичилось стільки змін, що вона втрачає свій традиційний вигляд" [Тарасенко, 2004: с. 19]. Осмислення цих внутрішніх змін, постійна рефлексія і пошуки закономірностей, рушійних сил і механізмів цього внутрішнього розвитку – дадуть можливість відновити цілісність та єдність такої "еклектичної", "плюралістичної", "вінегретичної", "ненаукової" науці, якою сьогодні все частіше визнається і характеризується соціологія.

Отже, мета даної статті – ще одна спроба у напрямку визначення дисциплінарного статусу соціології, але не просто як науки, а науки гуманітарної. Саме аспекти розгляду специфіки гуманітарного знання дозволять, на наш погляд, зрозуміти ті проблеми і протиріччя, з якими стикнулася соціологія сьогодні, а отже, прояснити як причину самої проблеми, так і відкрити можливі шляхи щодо її вирішення.

Визначення дисциплінарного статусу соціологічної науки з необхідністю зумовлює нас звернутися до історичних витоків її формування і загального контексту її появи на науковому небосхилі.

Спосіб прояснення ситуації, що склалася в межах соціології як науки, який ми пропонуємо представити, являє собою не стільки спробу визначен-

ня специфіки соціології як науки за її об'єктом/предметом дослідження, що видається, як доводить досвід здійснення багатьох таких спроб, дедалі важчим, але через встановлення її епістемологічної специфіки – тих дискурсивних практик, які сформувалися в межах об'єднання навколо певної проблематики – співвідношення людини та суспільства, або більш широко – проблеми соціального порядку.

З цією метою розгляд історичного розвитку соціології як науки ми пропонуємо подати через аналіз зміни епістемологічного поля європейських наук в цілому, що зосереджує особливу увагу на понятті епістемі, запропонованому у свій час в роботі М. Фуко "Слова і речі. Археологія гуманітарного знання". Поняття епістемі в рамках цієї роботи визначається як специфічна конфігурація пізнавальних практик, що сформувалась та функціонує за певних історичних, культурних та соціальних обставин. Соціологія як частина суспільствознавства виникає і формується в такій специфічній епістемологічній ситуації і традиції, зрозумівши і описавши яку, на нашу думку, й можна наблизитись до відповідей на питання про дисциплінарну специфіку цієї науки.

Науковий інтерес до суспільства (мова іде саме про науковий інтерес, оскільки взаємодії людей, відносини між ними завжди були в центрі уваги і знаходили пояснення в межах різних типів світогляду – міфологічного, теологічного тощо) та обґрунтування способів його дослідження і вивчення оформлюється в достатньо специфічній епістемологічній ситуації, що склалася у європейській науці на початку XIX століття. Мова йде про перехід до нової епістемі – як конфігурації дискурсивних практик, що уможлиблює спосіб існування формалізованих систем (в тому числі і науки), а по суті є сукупністю понять, що виникають і використовуються у певному культурному та історичному контексті, та їх співвідношення із речами, – яку М.Фуко пропонує означити як сучасну [Фуко, 1994: с. 275]. По суті епістема – це специфічна структура, закладена в системі самого суспільства, що обумовлює можливість певних поглядів, концепцій, наукових теорій, і власне, самих наук у той чи інший історичний період (а, отже, конфігурація самої цієї структури історично змінюється). Звернення і аналіз специфіки цієї структури, особливостей її формування та розкриття її внутрішніх конфігурацій, дозволить, на наш погляд, більш глибоко проринути у розгляд важливого для усвідомлення дисциплінарного статусу соціології як науки питання про її базові епістемологічні засади та їх специфіку, виявлення яких із необхідністю допоможе зрозуміти природу багатьох проблем, що обтяжують соціологічну науку і теорію й сьогодні.

Отже, момент появи соціології як науки пов'язаний із формуванням нової пізнавальної структури (епістемі), яку можна визначити і окреслити як сучасну, що приходить на зміну епістемі класичного раціоналізму. Якщо остання базувалась на сукупності таких принципів, як обов'язкова побудова

розчленованої системи математично оформленого знання, генетичний аналіз, центральне положення суб'єкту пізнання, універсальність та історична незмінність наукових істин [Фуко, 1994: с. 106], то конфігурація сучасної епістемі визначається часовою та історичною обумовленістю, а "слова і речі" опосередковуються скінченими основами людського існування – життям, працею та мовою.

Принципово новими характеристиками пізнання стають, по-перше, його емпірична орієнтованість; по-друге, антропологічна специфіка – суть якої не лише в тому, що на перший план виступають проблеми людини як істоти скінченої (життя), такої, що приречена на постійну працю (праця) та наділена напередданими й автономними по відношенню до неї мовними структурами (мова), – однак у тому, що був сформульований важливий висновок: пізнання світу здійснює не чиста інстанція, але завжди конкретна людина з історично обумовленими формами потреб, тілесної організації і мови.

Саме в контексті цих змін і з'являється соціологія, в межах розгортання нового епістемологічного простору, пов'язаного із появою особливої групи наук, що отримали назву "гуманітарних", в першу чергу визначених тим, що їх об'єктом є "людина і все те, що у неї є емпіричного" [Фуко, 1994: с. 364]. Однак, вже сам цей найпростіший факт специфіки визначення об'єкту гуманітарного пізнання ще більше ускладнює і плутає ситуацію, оскільки навіть таке просте і чітке визначення призводить до серйозних ускладнень. Розуміння того способу буття людини, що існує у сучасному місленні, з необхідністю передбачає її подвійну роль: з одного боку людина сама є частиною емпіричного світу, який потребує вивчення, з іншого – саме вона (людина) виступає джерелом і обґрунтуванням можливостей такого пізнання. Ця двоїстість, у свою чергу, накладає ряд серйозних обмежень і викликає множини небезпек як для гуманітарних наук в цілому, так і соціології як гуманітарної науки зокрема. Саме тому, з метою розібратися в цій специфіці, і слід більш детально і глибоко зазирнути за лаштунки історії гуманітарного пізнання, його особливого статусу та наслідків, які ці особливості матимуть для соціології.

Однак, пошуки слід спрямувати не стільки на визначення специфіки об'єкту дослідження – у випадку соціології – співвідношення людини і суспільства у найрізноманітніших варіантах і конфігураціях, але позначити і охарактеризувати ту епістемологічну ситуацію, на ґрунті якої відбувалося формування гуманітарних наук, і яке дозволить по-іншому подивитися на ті проблеми, що й досі тягнуть як дамоклів меч над соціологією як гуманітарною наукою.

Слід зазначити, що окреслена ситуація подвійного статусу гуманітарного пізнання, як і сама дискусія щодо емпіричностей та пошуків їх обґрунтування, з'являється не так вже давно – лише наприкінці XVIII початку XIX столітті, коли власне і формується ідея створення позитивної науки про суспільство. Цей момент в історії становлення і

розвитку науки можна охарактеризувати, як ми вже зазначили, слідуючи за Фуко, появою нової "сучасної" епістемі, що визначається "розщепленням епістемологічного поля", коли поруч із класичними епістемологічними зразками математичного характеру із претензіями на всезагальність і універсальність, пошуків порядку і встановлення розрізень, визначаючи які цей порядок встановлювався, з'являється необхідність емпіричного обґрунтування і підтвердження такого знання як вихід за межі логічної дедукції та її настанов.

Цікавим прикладом такого протистояння – нової (сучасної) та класичної епістемі – можуть стати два проекти пояснення побудови суспільства: механіко-математичний, представлений гобсівською теорією суспільного порядку, та позитивістсько-емпіричний проект суспільства, який ми зустрічаємо у відомій праці Ш. Монтеске.

Так, гобсівський проект побудови і обґрунтування моделі соціальної системи, з якого більшість дослідників історії соціології пропонують розпочинати розгляд зародження перших спроб системного підходу до пояснення походження і механізмів функціонування суспільства, виводячи при цьому на перший план питання про умови можливості соціального порядку, апелює до ідей універсальної математики, що у її пристосуванні до потреб суспільствознавства намагалась вибороти право останнього на законне місце серед справжніх наук. Адже, за класичним епістемологічним зразком – у кожній теоретичній дисципліні стільки ж науки, скільки в ній математики. Спроба Гобса поставити знання про суспільство на ґрунт наукового методу – ще одна спроба, слід за Галілеєм та Декартом, які в свою чергу довели спроможність і продемонстрували можливості математичного методу у теоретичній механіці, перетворивши теорію руху на науку. Подібно до цих найвидатніших зразків класичної науковості, Гобс намагається аксіоматизувати соціальне знання, поклавши в його основу "необхідні істини" – на противагу випадковим, найважливіша з яких – право на життя, що у видозміненому варіанті у Гобса отримує вигляд принципу самозбереження індивіда – "Кінцевою причиною, метою і прагненням людей (які від природи є волелюбними і прагнуть панувати над іншими) при накладанні на себе обов'язків (якими вони пов'язані, живучі у державі) є піклування про самозбереження і при більш сприятливе життя" [Гобс, 2001: с. 116]. Саме цей базовий принцип стає основою для подальшої математично і геометрично вивіреної розбудови теорії суспільства – а точніше концепції наскрізь штучного соціального утворення, яким, за Гобсом, виступає держава (при умові, що суспільний стан ототожнюється із станом державним). Найменшими атомами і рушійною силою такого утворення стають люди – рівні і такі, що мають право на все від самої природи – ще одна із принципових аксіом гобсівського вчення.

Отже, Гобс, при побудові своєї теорії суспільства і проясненні питання щодо можливості суспільного

порядку, демонструє всі ознаки класичної епістемологічної конфігурації: побудова системи стає можливою завдяки відкриттю найпростіших (найпрозоріших) принципів і елементів кожного ряду, за рахунок послідовно розчленованої системи математично оформленого знання, генетичного аналізу, встановлення міри, методичної нумерації і застосуванню безпосередньої інтуїції.

Гобсівська модель суспільства-держави, розроблена і прописана із математичною точністю і претензією на універсальність за всіма канонами і епістемологічними зразками класичних ідеалів науковості, вже містила у собі певні суперечності, що, як виявилось, потребували прояснення, осмислення і вдосконалення з позицій методології, яку класична епістема із своєю орієнтацією на математичну універсальність забезпечити не була здатна. Звідси і виникає потреба переосмислення самого способу вивчення суспільного порядку на принципово нових засадах, які не лише б дозволили із математичною точністю описати механізми встановлення соціального порядку, однак, також дали змогу узгодити цей універсальний (проте дуже штучний) порядок із принциповим емпіричним різноманіттям, що очевидно спостерігалось в проявах організації суспільного життя безпосередньо. Спробою такого епістемологічного вдосконалення класичного математизованого підходу стає робота Монтеске "Про дух законів", яка для вирішення базового питання соціальної науки – як можливий соціальний порядок – намагається надати пояснення, що виходять за межі можливостей класичної епістемі універсально характеру з її логіко-математичним принципом несуперечливості та конструкцією природних законів, звертаючись до законів, що створюються самими людьми – різноманітних й іноді несумісних між собою, позитивних законів, що здатні прояснити емпірично фіксований плюралізм і різноманіття способів організації суспільного життя.

Доповнення і вдосконалення гобсівської системи у французького автора відбувається у напрямку антропологізації природних законів-першопринципів, на які спирався у свій час Гобс, розробляючи власну модель суспільства. Одна справа – універсальність природного закону (рівність всіх, боротьба за існування), як він був проголошений Творцем, інше – те, як він реалізується безпосередньо людьми, хоча наділеними як розумом, за допомогою якого вони здатні зрозуміти і слідувати Закону, зробивши його правилом своєї соціальної поведінки, однак не завжди здатними його використовувати повною мірою (за що тривалий час перебували, за словами Канта, у стані неповноліття). Монтеске робить доволі рішучий крок, що однак виводить його за межі універсальної математики, а разом із тим, і конфігурацій класичної епістемі – один і той самий природний закон (закон самозбереження у Гобса) – він представляє у вигляді декількох груп законів, що розрізняються в залежності від матеріалу в якому вони виконуються. Так з'являються закони всезагальні, яким підпорядковані всі тіла – живі і мертві; закони природні, яким підпорядковане існування рослин; далі – закони при-

родні, що визначають життя тварин, що наділені здатністю відчувати; нарешті – природні закони, що діють у світі розумних істот, який, за словами Монтеסקє "далеко не керується із тією досконалістю, як світ фізичний" [Монтеस्कє, 1955: с. 165]. Що має на увазі автор? Не вже світ розумних істот менш впорядкований і передбачуваний, ніж світ неживої природи, що ставить світ розуму нижче за світ фізичний. Р. Арон [Арон, 1993: с. 68] інтерпретує це як факт того, що раціональні закони (закони самої природи) можуть бути ними (людьми) порушені – і в цьому факті вираз і доказ людської свободи, яка хоча і призводить людину до порушення раціональних законів і ставить людину нижче світу фізичного, в якому такі відхилення виявляються просто не можливими, однак при цьому дозволяють автору (Монтеск'є) не лише прояснити наявне емпіричне різноманіття, але й зробити його об'єктом дослідження і вивчення.

Так поступово відбувається перехід до нової епістемології, яка із необхідністю має включати не лише математичну вивіренисть і точність аналітичної геометрії, що наслідують зразки абсолютного розуму, і на основі такої моделі побудувати теорію суспільства, але й враховує відносність і обмеженість самої людини, наповненої пристрастями і забобонами, що створюють перепони для адекватного слідування втіленому в них природному закону (божественному задуму). Як результат – це розробка не лише нового способу пізнання суспільства, але й створення науки нового типу, в якій, поруч із пануючим типом науковості, що орієнтувався на зразки механістичного природознавства, з'являється ідея позитивістської науки, суто емпіричної, що визнає лише спостереження та експеримент. Цей перехід передбачав також і переосмислення місця соціальної науки в системі наукових дисциплін, зорієнтувавши її на ту саму емпіричність і фактичність.

Однак, на цьому історія становлення науки про суспільство, розглянута в контексті зміни епістемологічного поля науки, не завершується, а тільки розпочинається. Не слід вважати, що перспектива класичних наук зникає з епістемологічного поля соціології, або, що до неї лише додається емпіричний вимір. В тому-то і справа, що пояснювати природу суспільства, виходячи лише із принципів класичної науковості, навіть із додаванням фактично-емпіричного компоненту, також надзвичайно складно. А соціологія виявляється не просто емпірично-орієнтованою наукою, але наукою гуманітарною, об'єктом якої є людина, яка не лише виступає сама як певна даність, емпіричність, однак, у той самий час є джерелом, творцем цієї емпіричності, що ще більш ускладнює ситуацію. Для прояснення місця соціології як гуманітарної науки в системі наукового знання слід більш уважно проаналізувати внутрішню будову епістемі, яку Фуко називає сучасною.

Отже, ми намагалися прослідкувати в контексті розробки загальної теорії суспільного порядку момент переходу від ідеалів класичної епістемі та її реалізації у суспільній теорії на прикладі концепції суспільства Т. Гобса до появи засад і прин-

ципів нового епістемологічного способу пізнання суспільства (сучасної епістемі), що базується на емпіричних засадах і представлений в роботі Ш. Монтеסקє. Подальший розвиток і становлення сучасної епістемі базується на співвіднесенні цих двох принципових моментів – матезису (орієнтації на математичне знання) та емпірії (орієнтації на емпіричні дані), однак із необхідністю включає й інші елементи конфігурації, прояснення яких дозволить краще зрозуміти специфіку соціології як науки. Одним із найважливіших компонентів сучасної епістемі, крім орієнтації на емпіричність, стає також включення до сфери дослідницької уваги перспективи людини, людської природи – як те, "що слід помислити, як те, що слід пізнати" [Фуко, 1994: с. 365].

Отже, оскільки історична зміна епістем має кумулятивний характер, сучасна епістема, згідно М. Фуко, з необхідністю включає у себе перспективу класичних наук, що намагаються пояснити порядок через дедуктивні та лінійні послідовності висловлювань, які доступні для перевірки та підтвердження, але також із необхідністю – вимір емпіричних наук, які впорядковують елементи за схожістю, утворюючи причинні відносини і структурні константи. Для того, щоб така дуальність являла собою цілісність, необхідна третя площина, яка б дозволила застосувати математичне знання в межах емпіричних наук, надаючи математизації царину їх існування. Це – філософська рефлексія, яка має спільну площину як із математичними дисциплінами (у сфері формалізації мислення), так і з емпіричними (через привнесення в філософію понять і проблем із емпіричних сфер буття – життя, праці і мови).

Специфічною рисою сучасної епістемі стає не лише емпірична орієнтованість знання; також значущими є, *по-перше*, антропологізація знання – активне включення проблем людини (в межах емпіричностей – життя-праця-мова) в поле наукового дослідження, а також зміна статусу суб'єкту, що пізнає, його історична та соціальна обумовленість; *по-друге*, історизація – яка примушує з необхідністю знаходити у всіх проявах людської (і не лише людської) діяльності власні закони розвитку та визначати їх загальну спрямованість.

Отже, якщо ми розглянемо запропонований трикутник – математика-філософія-емпірія, – то антропологічна специфіка розкривається в його межах лише частково (через включення зазначених антропологічних емпіричностей), але не враховується інший антропологічний момент – специфіка суб'єкту пізнання. А тому виявляється, що в цій схемі зовсім не має місця для гуманітарних наук – їх не можна винайти на жодній з визначених площин і вимірів. Але у той же час, вони там присутні.

Присутні, за словами Фуко, як "прогаліни між цими областями знання" [Фуко, 1994: с. 367], що виводить їх в абсолютно специфічний статус – і підпорядкований, і привілейований. Їх мета – і в тому, щоб використовувати математичну формалізацію, і застосовувати моделі і поняття, запозичені із емпіричних наук – біології, економіки чи наук про мову, і в той же час вони постійно звертаються до того способу людського буття, який філосо-

фія прагне осмислити на рівні певної скінченності, однак гуманітарні науки прагнуть охопити його через емпіричні прояви.

Саме такий невизначений, особливий статус гуманітарних наук робить завдання розуміння їх специфіки і визначення їх дисциплінарного статусу таким складним, виявляючи в них і внутрішню загрозу, і постійну небезпеку. Загрозу у тому, що вони представляють для інших галузей знання щось несерйозне, що віддаляє їх від взірців і ідеалів істинної науки: для математики, емпіричних наук чи філософії перейти на позицію "гуманітарного знання" все рівно, що "заплямитись їхнім епістемологічним брудом", найгірше з якого – пристати до "психологізму" чи "соціологізму" – того антропологізму, який стає найбільшою небезпекою для справжнього, наукового знання.

З іншого боку, така позиція гуманітарних наук, породжена в першу чергу їх вторинним і похідним характером, поєднаним із претензією на всезагальність, призводить їх самих до відчуття власної невпевненості у своїй науковості, що примушує їх шукати захисту в інших галузях знання або постійно загравати із філософією. Отже, причина – не в їх метафізичному статусі, не у нездоланності трансцендентності людини, про яку вони ведуть розмову, а саме у складності тієї епістемологічної конфігурації, в яку вони виявились вписаними і в якій вони знаходять свій власний простір.

Зрозуміти і описати його – теж завдання не з простих. Тим більше, що та форма позитивності, якої прагнуть гуманітарні науки, постійно намагається визначити себе, схилившись до крайнощів: то по відношенню до математики – встановивши опис всього того, що в людині доступно математизації (як то, наприклад, ідея "середньої людини" А. Кетлє); або, навпаки, схилившись до того, що математизації не доступно, оскільки являє собою місце інтерпретації, розуміння і пояснення (концепції розуміючої соціології Г. Зімеля та М. Вебера). Такі розробки, за словами Фуко, виявляються "не лише банальними, але й до того ж втомлюють, бо нічого не значать" [Фуко, 1994: с. 368]. Звернення і до математики, і до того знання про людину, що лежить за межами можливостей математизації, – лише один із аспектів функціонування і розвитку гуманітарного знання і соціології у тому числі. І якщо у відносинах із математикою гуманітарні науки встановили достатньо спокійні, зрозумілі і прозорі відносини – математичне знання та його потенціал активно і плідно використовуються у пізнанні суспільства, то два інших виміри – там, де зосередились емпіричні науки, що вивчають мову, життя та працю, і там, де до уваги потрапляє проблема кінченності людського буття (філософські рефлексії) – викликають особливі труднощі.

Дійсно, гуманітарні науки звертаються до проблематики людини як такої, що живе, працює і розмовляє. Отже, саме тому вони особливо наближені до групи емпіричних наук, що ставлять питання про життя (біологія), працю (економія) та мову (філологія). Однак, специфіка гуманітарних наук якраз у тому, що вони функціонують (на відміну від визначених емпіричних наук) в "іншому мо-

дусі буття", їх об'єкт – це не просто життя, праця і мова, а те, як людина *уявляє собі* те, як вона живе, працює і розмовляє: "наука про людину виникає лише там, де ми розглядаємо той спосіб, в який індивіди або групи уявляють собі своїх партнерів по виробництву чи обміну; той спосіб, в який вони виявляють, приховують або втрачають з уваги саме це функціонування і своє місце в ньому; той спосіб, яким вони уявляють собі суспільство, в якому це функціонування здійснюється; той спосіб, в який вони інтегруються в це суспільство або ізолюються від нього, відчуваючи себе залежними, підкореними, або вільними" [Фуко, 1994: с. 372]. Об'єкт гуманітарних наук – це не та людина, що працює (виробляє, розподіляє і споживає), але та істота, яка знаходячись в системі виробництва, *створює уявлення* про свої потреби і про суспільство, через яке або супротив якому ці потреби формуються, а отже, формується уявлення про економіку; це не людина, яка розмовляє, а істота, яка знаходячись всередині мови, *створює уявлення* про сенс тих слів і речень, що промовляються, а також уявлення про саму мову; це не просто живий організм особливої форми, але такий живий організм, що *створює уявлення*, завдяки яким він живе, завдяки яким він уявляє собі, що таке життя.

Отже, гуманітарні науки – це не стільки дослідження людини в її природній даності, скільки дослідження, що розмістилось між тим, чим людина є як ця природна даність, і тим, що дозволяє людині знати, чим вона є. Це і визначає їх місце у просторі, що розділяє (і одночасно об'єднує) біологію, економію і філологію і те, що уможлиблює їх у самому людському бутті (відповідь на питання про те, що таке життя, праця, мова). Вони *не* є продовженням цих емпіричностей, як і не включають їх до себе, вони наче дублюють ці емпіричні науки, але на іншому, зовнішньому рівні пізнання, у суто формальному порядку.

Наслідок такої специфічної позиції полягає, поперше, у тому, що об'єкт, з яким вони мають справу, не даний у своїй прозорості (як-то мова, праця або життя), він постає вже як результат певних дій, вчинків, відносин, усних або письмових фраз, що здійснюються тими, хто діє, працює, розмовляє. По-друге, ситуація ускладнюється ще більше, оскільки виявляється, що у кожного індивіда, у кожному суспільстві є певне уможливлене уявлення про те, що таке життя, праця і мова. І ця подвійність може бути перенесена і на них самих – так завжди можна побудувати гуманітарні науки гуманітарних наук – психологію психології, соціологію соціології тощо. Саме це, на думку Фуко, і виявляє їх специфічну конфігурацію – вони є "науками-двійниками", науками, що займають "мета-епістемологічну позицію": "вони занурюють людину, яку обирають своїм об'єктом, у скінченність, у відносність, у перспективу, у нескінченну дію часу, що роз'їдає" [Фуко, 1994: с. 374].

Висновки. Врахування цієї специфіки гуманітарних наук при розгляді і розумінні прагнень соціології, на наш погляд, дозволяє зрозуміти ті устремління і пошуки, які постійно переслідують соціологію як науку. Адже розуміння того, що вона,

як наука, має справу не просто із об'єктивною даністю соціальних взаємодій і взаємозв'язків, а із тим, як ці взаємодії, відносини і зв'язки даються в людській уяві, і як ці уявлення здатні зворотно впливати на дії та взаємодії, - істотно змінює фокус її аналізу і напрям діяльності. Також через застосування саме такого епістемологічного підходу стає більш зрозумілим місце соціології по відношенню до інших наук, складні і суперечливі стосунки, що виникають між соціологією та математикою, між соціологією та емпіричним знанням, між соціологією та філософією. Рефлексія з приводу її положення в системі інших наук, його специфіка, позиція науки-двійника розкривають можливість осмислення і визначення дисциплінарного статусу соціології та розуміння специфіки діяльності науковців в її межах. Саме це дозволяє перейти від часткового, фрагментарного бачення соціології як науки до цілісного, системного підходу, через який ця наука спроможна формувати і продукувати

знання про суспільство. І якщо не реалізує заклик до формування "універсального соціолога", то принаймні хоча б наближує до цього прагнення.

Арон Р. Этапы развития социологической мысли / Раймон Арон [пер. с фр.]. – М.: Прогресс-политика, 1992. – 608 с.

Гоббс Т. Левиафан / Томас Гоббс [пер. с англ.]. – М.: Мысль, 2001. – 200 с.

Коллинз Р. Социология: наука или антинаука // Теоретическая социология: Антология. В 2 ч. / Рэндал Коллинз [пер. с англ.]. – М.: Книжный дом "Университет", 2002. – С. 245–280.

Монтескье Ш. Избранные произведения / Шарль Монтескье [пер. с фр.]. – М.: Госполитиздат, 1955. – 800 с.

Тарасенко В.І. Дивовижна "ненаука" соціологія // Соціологія: Теорія, методи, маркетинг / Тарасенко В.І. – 2004. – №2. – С. 5–23.

Смелзер Н. Проблеми соціології. Георг-Зімельівські лекції, 1995 / Нейл Смелзер [пер. з англ.]. – Львів: Кальварія, 2003.

Судаков В.І. Соціологія як наука: дисциплінарний статус соціології в контексті сучасних соціальних змін // Наукові студії Львівського соціологічного форуму "Багатомірні простори сучасних соціальних змін": Збірка наукових праць / Судаков В.І. – Львів: Вид. центр Львівського національного університету ім.І.Франка, 2008. – С. 3–7.

Фуко М. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук / Мишель Фуко [пер. с фр.]. – СПб.: А-сэд, 1994. – 406 с.

Надійшла до редколегії 01.04.11